

DZBAN (85) *sb m*

dzban (73), **zban** (12); *dzban BierEz* (2), *OpecŻyw* (2), *Murm* (4), *Mymer*¹ (3), *BartBydg* (5), *RejRozpr*, *LibLeg* (2), *RejWiz*, *Leop*, *RejZwierz* (2), *WyprKr* (3), *BibRadz* (3), *BielKron* (2), *SienLek*, *RejAp*, *RejZwierz* (6), *BudBib* (3), *BudNT* (2), *SkarŻyw*, *ZapKościer*, *KochFr* (5), *KochPieś* (3), *WerGość*, *PudłFr*, *LatHar* (2), *WujNT* (2), *SarnStat*, *CiekPotr*; *zban Mymer*² (3); *dzban* : *zban RejKup* (2 : 1), *Mącz* (1 : 7), *Calep* (8 : 1).

a *pochylone* (w tym 1 r. błędne znakowanie).

sg *N dzbãn* (35). ◇ *G dzbãna* (7). ◇ *A dzbãn* (25). ◇ *I dzbãn(e)m* (8). ◇ *L dzbãnie* (2). ◇ *V dzbãnie* (3). ◇ *pl G dzbãn(o)w* (3). ◇ *A dzbãny* (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

Naczynie baniaste lub wysmukłe z gliny, metalu, szkła itp. z szyjką i z uchwytem (85) : *Mymer*² 29; *Vrna*, *Gliniány zban/ zwierfchu wąski w ktory tych ymioná na kártkách byly wrzucáne którzy fie o co lólem rospráwiáli albo fzczeńcia pátrzáli. Mącz* 508d; *Cadiscus – Dzbãn wktorim nafortunne kładam. Calep* 145b.

Szereg: »garniec albo zban« (2): kładziono wżifzkich tych ymioná którzy fie práwowály na kártkách w gárniec/ albo zban y w ynfze naczynie/ á czyye fie ymię naprzód wyyąc tráfiło tego ftronę naprzod fádzono. *Mącz* 85a; *Vrna imaginis mortui, Gárniec álbo zban w ktorym popiół vmárych [!] fpalonych chowano. Mącz* 508d.

a. *Głównie do piwa i miodu, także do przechowywania płynów i produktów sypkich, też pewna (trudna do ścisłego określenia) jednostka miary płynów; fidelia Murm, Mymer*¹, *BartBydg, Mymer*², *Cn; amphora Murm, Mącz, Calep, Cn; ampulla, fictile dolium Mącz; acratophorum, diotae, seriola Calep; cadus, capula fictilis, cirnea, culigna, cupa fidelia, lepesta, obba, cenophorum Cn; lagena, lecythus, scyphus PolAnt* (56) : *Zoraw grochu był nówárzył/ Ktory w fklány dzban wyłóżył: A tenći był przezroczyfty/ Z długą fzyią wąsko vfty. BierEz* N3; *Murm* 150, 194; *Mymer*¹ 29; *BartBydg* 58b; *RejZwierz* 117v, 137v; *Dzban drugi mnieifzi miedziani. WyprKr* 117v; *Mącz* 199d, 200a, 509d; *RejAp* 59; *więcz thu dzban wziáwłzy pokłękńáwłzy y Anná tho weń łeb wnurzy áz mu mimo vłzy pociecze zá zdrowie pijąe. RejZwierz* 89v, 21; *nie mam chlebá pieczónego oprócz przygarńnia mąki w kádzi á trochy oliwy we dzbanie [paululum olei in lecytho] BudBib* 3.Reg 17/12; *ZapKościer* 1579/1; *KochFr* 93; *DZbanie móy piány/ Dzbanie poléwany [...]* *Przymkni fye do nas/ á day fyo náchylic: Chciałbym twym dárem gości fwych pořilić KochPieś* 4; *PudłFr* 39; *Diotae – Dzbãn o dwu vchach, wktorim winno chowaią. Calep* 327a, 18b, 64a, 346a, 417b, 972a.

dzban czego (10): *Gdzieř to dzban piwá dobrego Przegadałby mędrca tego. RejRozpr* A3; *steyze pywnyche [...]* *vthoczila dzban pywa Czarnego LibMal* 4545/115v, 1552/172; *wiodłá gi do kořciolá ze trzemi Cielcy y mąki trzemi miárámi ná ofiarę y dzbanem winá do Sylo BielKron* 62v, 111v; *Dałz opilcy dzban gorzałki iz ořzáleie álbo zdechnie RejZwierz* 95v; *BudBib* 3.Reg 17/14, 16; *Nieltoi o mřzå [Rozyna]/ áni o dzwony/ woláłáby dzban piwa zielony. KochFr* 118; *mam iefzcze lám dobry á pełny dzban dobrej gorzałki WerGość* 230.

dzban do czego (1): *Dzban miedziani wielki do pomywania řebra WyprKr* 117.

dzban od czego (1): Mázając krofty ták ich zbyway/ Albo ftłuczzy dzban od octu A nádziálay s niego prochu *SienLek* 49.

W charakterystycznych połączeniach: dzban cenowy, gliniany (2), miedziany (2), pisany (2), polewany, szklany.

Zwrot: »dzbanem lać w gardło, w się« = *pić bardzo dużo* [szyk zmienny] (1 : 1): dzbanem leie w fię aż mu po wízoch ciecże/ á oczy ze łbá dobrze nie wyláżą. *RejZwierc* 59v, 251v.

»dzbanem lać [komu] w gardło« = *poić kogo (na siłę, przemocą)* [szyk zmienny] (2): Bo łą drudzy co ie [pachołki] Więc by niechcieli poią. Leie mu w gárdło dzbanem to zá zdrowie twego/ Ktoby mu go nie życzył páná łáfkáwego. *RejWiz* 73; *RejZwierc* 61.

Wyrażenie: »olejowy dzban« = *guttus Murm, Mymer¹, BartBydg; capasces, lechinus Murm, BartBydg (5):* Guttus, vas olearium. oleyowy dzban, Lechynus, Capasces *Murm* 143; *Mymer¹* 29v; Guttus est genus vasis ungentarii, oleyowy dzban. *BartBydg* 67, 22b; *Mymer²* 29.

Szeregi: »garniec albo zban« (2): Fictile dolium, Zban/ álbo gárniec. *Mącz* 93d.

»kruż albo dzban« (1): Ampulla, Ampulká/ też kruż álbo dzban/ y bánia oleyowa. *Mącz* 8c.

W przen (7): Wiem ya Mniłku yż ty łfyią Zona twa abftynencya Nierazes pod zbanem kręcił Ale zes fię nie ofwiecił *RejKup* x2; Iuż po wieczery: pódźmy do Hiłzpaná/ Bá wierę późmy/ ále nie bez dzbaná. *KochFr* 33; Królowa do mřzýy chćiáłá/ ále Kápellaná Domá nienáleżiono/ bo pilnował dzbaná. *KochFr* 49; Niedbałem nigdy o złoto/ Alem tylko prosił o to/ Aby kufel ftał przedemną [,..] To wřzytko moię ftáráníé/ To fkarb/ złoto/ y zebráníé. Ani dbam o káftzellaná Trzymáiąc fię mocno dzbaná. *KochFr* 92; Gárniec przeto zły bywa y prędko fię páda Ze go zły zdun vlepił potrzebá baczenia Y pracey, kto chce tworzyć dzban, z ktorego lofy Zywoťá, wedle báczyneh, łzczesliwie wychodzą, Trzebá dobrego tworze. *CiekPotr* 26.

Zwrot: »dzban deklinować, dzbanow nachylać« = *upijać się* (1 : 1): Bo łye tu wfatygował [pleban] Bedzie gdzie dżban declinował A pewnie że czo gdzie sbroij Gdy ten plochy lép opoij *RejKup* n6v; A gdyfcie łedzieli bayącz Dzbanow przikro nachylającz Tedy wicz wám gafył knotki *RejKup* cc4v.

b. *Do czerpania wody:* *hydria Murm, Mymer¹, BartBydg, Mymer², Calep¹; nasiterna Murm, BartBydg; vas aquatile BartBydg; urceus Calep (22):* wźiáwřzy dzban łzedł do ftudniey/ Y náczepał wody źimney *BierEz* A3; Zołtáwiwřzy thedy dzban łwoy [religuit ergo hydriam suam] niewiáfta/ łzłá ku miáftu *BibRadz loann* 4/28; Raz będąc w łwey Celli Plácidns máłuczki/ do rzeki po wodę bieżał: y czerpáiąc zá dzbanem wpadł. *SkarŻyw* 250.

dzban czego (10): *OpecŻyw* 86v; Idźcie do miáftá/ á podka was człowiek dzban wody niofąc [lagoenam aque baiulans] idźciełz zá nim *Leop Mar* 14/13; *BibRadz Luc* 22/10; *BudNT Mar* 14/12 [13], *Lue* 22/10; *LatHar* 705, 716; *WujNT Mar* 14/13, *Luc* 22/10.

Wyrażenia: »dzban osuszony« = *pusty dzban (1):* Biédny Ixion/ Tityns zmiękcżony Rośmiał fye niechçą: y dzban ofufżony Stał chwilę/ zá czym ciełżył twóy rym drogi/ Dźiówki niebogi. *KochPieś* 50.

»wodny dzban« = *hydria Murm, Mymer¹, BartBydg, Calep; nasiterna Murm, BartBydg* [szyk 6 : 1] (7): Hydria eyn wáfferkrug Wodny dzban Nasiterna *Murm* 143; *Mymer¹* 29v; *BartBydg* 68b,

96; *Mymer*² 29; Przeto teraz weźmi szefelin który iest w głowách iego/ y dzban wodny [*et scyphum aquae*] á podźwá precz. *BibRadz* 1.*Reg* 26/11; *Calep* 493a.

Szeregi: »łagwica albo dzban« (1): ij potká wás niéktry człowiek/ niośłätz łágwicę albo dzbán wody [*homo quidem amphoram aquae portans Vulg Mar* 14/13, *Luc* 22/10] *OpecŻyw* 86v.

»węborek albo dzban« (1): Vrceus – Węborek albo dzban do czerpanią wodi. *Calep* 1142a.

»wiadro, (albo) dzban« (2): Zołtawiwłfy ona niewiafta swoie wiadro albo dzbán/ biegła do miafta [*Vulg Ioann* 4/28] *OpecŻyw* 50v; *BartBydg* 68b.

c. *Do destylacji wódki* (2) : Ktemu Czopowégo [...] od káždego dzbaná w którym gorzałkę palą cztery grołże *SarnStat* 972.

dzban do czego (1): Dzban trzeci iefcze mnieifzi do warzenia wodki Cinamonowey *WyprKr* 117v.

Synonimy: **a.** *bania, bańka, garniec, konew, kruż*; **b.** *łagwica, węborek, wiadro*; **c.** *alembik*.

Cf **DMIDZBAN, DYBIDZBAN**